

1.1 Maakindustrie

1.1.1 Wat staat er op het spel?

Tot de maakindustrie (*manufacturing industry*) behoren alle bedrijfstakken die materialen tot nieuwe producten verwerken. De maakindustrie omvat dus zeer uiteenlopende bedrijfstakken als de auto-industrie, de chemie, de voedingsindustrie, de kunststofindustrie, de kledingsector, de scheepsbouw, de elektronica-industrie, de metaalverwerkende industrie, de grafische industrie en tal van andere bedrijfstakken. De verschillen tussen deze industriële activiteiten zijn vaak groot. De chemische industrie kenmerkt zich bijvoorbeeld door een hoge kapitaal- en kennisintensiteit terwijl de hout- en meubelindustrie juist een lage kapitaal- en kennisintensiteit laat zien.ⁱ Wat deze bedrijfstakken in het algemeen wel gemeen hebben, is dat ze worden gekenmerkt door complexe ketens waarin een veelheid aan toeleveranciers van grondstoffen, componenten en halffabrikaten een rol spelen.

Wereldwijd werkt een groot deel van de mondiale beroepsbevolking in de maakindustrie, hetzij bij producenten van eindproducten hetzij bij hun toeleveranciers. Van de drie miljard mensen die wereldwijd volgens Internationale Arbeidsorganisatie van de Verenigde Naties (de ILO) in 2007 een vorm van betaald werk hadden, werkte 22,4% in deze industrie.ⁱⁱ In Nederland kunnen 41.000 bedrijven tot de maakindustrie gerekend worden, waar ruim 824.000 personen werken die 13% van de Nederlandse toegevoegde waarde creëren.ⁱⁱⁱ De ontwikkeling van de maakindustrie in een land of regio speelt dan ook een belangrijke rol bij het creëren van werkgelegenheid en economische groei.

Tegelijkertijd kleven er ook negatieve sociale- en milieuaspecten aan de maakindustrie. Globalisering en toenemende internationale concurrentie zorgen ervoor dat arbeidsvoorwaarden en arbeidsrechten regelmatig onder druk staan: om te kunnen blijven concurreren en werkgelegenheid te behouden moeten werknemers inleveren. Dat geldt in de rijkere, geïndustrialiseerde landen, maar net zo goed in minder ontwikkelde landen.

Sommige overheden creëren speciale exportzones waar de bestaande arbeidswetgeving niet van toepassing is, om maakindustrie-bedrijven aan te trekken. In deze zones betalen ondernemingen vaak nauwelijks belasting. De toegevoegde waarde voor de lokale economie is dan, op het creëren van slechte werkgelegenheid na, vrijwel nihil. Onderdelen komen het land binnen, worden geassembleerd en dan weer geëxporteerd. Hoewel deze zones dus nauwelijks economische meerwaarde opleveren, gaan veel overheden toch in deze ontwikkeling mee. Onder druk gezet door internationale ondernemingen die dreigen om anders naar een ander vestigingsland te vertrekken, ontstaat zo een *race to the bottom*: landen proberen elkaar te overtroeven door het bieden van de laagste belastingtarieven en de slechtste arbeidsrechten.

In sommige takken van de maakindustrie waar laaggeschoolde arbeid veel wordt gebruikt, zoals de kleding- en schoenenindustrie en de productie van elektronische componenten, is soms sprake van kinderarbeid, extreem lange werkdagen, een slechte beloning en de ontkenning van vakbondsrechten. Ook zijn sommige takken van de maakindustrie sterk vervuילend voor het milieu, door het gebruik van giftige stoffen in producten of productieprocessen. Deze stoffen komen meestal vroeger of later in het milieu, waar ze bodem, water en lucht verontreinigen en flora en fauna bedreigen, evenals de menselijke gezondheid. Voorbeelden zijn het chloor dat wordt gebruikt bij de productie van de bekende kunststof PVC en de vele zware metalen die in elektronica worden toegepast.

De grote, bekende producenten van eindproducten concentreren zich meer en meer op productontwikkeling en marketing. De rest van het productieproces wordt uitbesteed, waardoor de grootste sociale en milieuproblemen zich niet bij deze bedrijven zelf voordoen. De problemen zijn verplaatst naar eerdere stappen in de keten, naar hun toeleveranciers. Daarbij zijn twee soorten toeleveranciers te onderscheiden. Ten eerste de directe toeleveranciers van halffabrikaten en componenten, waarvan de fabrieken vaak gevestigd zijn in exportzones of in landen met minder strenge sociale- en milieuregels en een minder sterk ontwikkeld toezicht- en handhavingapparaat. Bij dit soort toeleveranciers spelen vooral arbeidsproblemen en problemen met de vervuiling van lucht, bodem en water rond de fabriek.

Nog eerder in de productieketen vinden we de producenten van metalen en mineralen, van olie en gas (voor de chemische- en kunststofindustrie) en van hout, katoen en andere landbouwproducten. In deze bedrijfstakken spelen ook arbeidsproblemen, maar daarnaast ook lokale milieuvervuiling, ontbossing en aantasting van biodiversiteit, en landrechtconflicten met de lokale bevolking. Hierop wordt nader ingegaan in paragraaf **Error! Reference source not found.** over landbouw, paragraaf **Error! Reference source not found.** over bosbouw, paragraaf **Error! Reference source not found.** over mijnbouw en paragraaf **Error! Reference source not found.** over olie en gas.

Door de hele keten heen spelen de negatieve gevolgen van de flexibilisering van arbeidsrelaties, door het gebruik van intermediairs om mensen in dienst te nemen. Steeds minder mensen werken rechtstreeks voor de bedrijven in de keten, steeds meer werknemers worden ingehuurd via agenten, koppelbazen, uitzendbureaus en onderaannemers. Gevolg van deze ontwikkeling is over het algemeen dat werknemers minder rechten krijgen, slechtere arbeidsomstandigheden, minder zekerheid en slechtere arbeidsvoorwaarden.

Het investeringsbeleid van banken moet zorgdragen dat banken alleen betrokken zijn bij investeringen in bedrijven in de maakindustrie die de verantwoordelijkheid nemen voor het voorkomen van sociale- en milieuproblemen in hun eigen vestigingen, maar ook in die van hun toeleveranciers. Bij de ontwikkeling van beleid voor deze sector kunnen banken gebruik maken van de internationale standaarden die hieronder worden beschreven.

1.1.2 Internationale standaarden

Hieronder worden de belangrijkste internationale standaarden beschreven voor de maakindustrie als geheel, en voor enkele individuele bedrijfstakken die tot de maakindustrie gerekend kunnen worden:

- **Brede gedragscodes**

Verschillende gedragscodes bestrijken een groot aantal sociale- en milieu-onderwerpen die voor bedrijven in de maakindustrie van belang zijn. De tien principes van het [UN Global Compact](#) zijn wel richtinggevend, maar niet erg praktisch uitgewerkt. Gedetailleerder zijn de [OECD Guidelines for Multinational Enterprises](#).

De acht [Millennium Development Goals](#) (MDGs) zijn doelstellingen op het gebied van armoedebestrijding die de wereldgemeenschap zich heeft gesteld en die ook voor het bedrijfsleven richtinggevend zijn. Om te meten wat een bedrijf bijdraagt aan de MDGs, ontwikkelde de Nederlandse NCDO de [MDG Scan](#).

- **Fundamentele arbeidsrechten**

Het naleven van fundamentele arbeidsrechten is een grote uitdaging voor veel takken van de maakindustrie. De belangrijkste standaard op dit gebied is de [ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work](#) uit 1998, waarin de ILO vier fundamentele principes en rechten op het werk vaststelde:

- Vrijheid van vereniging en respecteren van het recht op collectieve onderhandeling;^{iv}
- Het verbod op alle vormen van gedwongen arbeid;^v
- Het verbod op kinderarbeid;^{vi}
- Het verbod op discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk of specifieke functies.^{vii}

Een ander toonaangevend ILO document is de [Tripartiete Verklaring of Principles Concerning Multinational Enterprises and Social Policy](#), waarvan in maart 2006 de [vierde herziene versie](#) werd gepubliceerd. De Tripartiete Verklaring richt zich op de verantwoordelijkheid van bedrijven, en specifiek op hun omgang met arbeidszaken. Naast de herbevestiging van de rechten op vrijheid van vereniging en collectieve onderhandeling en het verbod op discriminatie en gedwongen arbeid, roept de overeenkomst bedrijven onder meer op tot het verbeteren van arbeidsomstandigheden en ontwikkelingskansen, het bevorderen van gelijke kansen en behandeling en het voorzien in de best mogelijke lonen en secundaire arbeidsvoorwaarden voor werknemers.

- **Duurzame toeleveringsketens**

De aandacht voor duurzaamheid in de toeleveringsketen groeit. Volgens een onderzoek uit 2007 onder 120.000 uitbestedende bedrijven stelt 94% van de beursgenoteerde bedrijven en 36% van de niet-beursgenoteerde bedrijven inmiddels duurzaamheidseisen aan zijn toeleveranciers.^{viii} Er zijn inmiddels verschillende standaarden beschikbaar die bedrijven helpen bij het formuleren van eisen aan toeleveranciers en het controleren of ze zich aan die eisen houden:

- In 1997 publiceerde de Amerikaanse organisatie Social Accountability International (SAI) de [Social Accountability 8000 \(SA8000\) Standard](#), gebaseerd op een multi-stakeholder proces waarin vakbonden, mensenrechtenorganisaties, bedrijven en andere deskundigen participeerden. De standaard, die in 2008 opnieuw herzien werd, richt zich op arbeidsrelaties in de toeleveringsketens en volgt de ILO normen. Op basis van SA8000 is een verificatiesysteem opgezet, dat werkt met onafhankelijke certificeringsinstellingen.
- In november 2004 publiceerde FTSE, de Britse leverancier van beleggingsindexen, de [FTSE4Good Supply Chain Labour Standards Criteria](#). Deze criteria zijn gebaseerd op de *ILO Tripartiete Verklaring*, en zijn samen met Ethical Trading Initiative, Fair Labour Association en Social Accountability International ontwikkeld.
- Verschillende internationale ondernemingen hebben de laatste jaren een zogenaamde *International Framework Agreement (IFA)* afgesloten met een internationale vakbondskoepel. In een IFA kunnen minimumafspraken worden vastgelegd op het gebied van arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden en arbeidsrechten, voor alle dochterbedrijven van de onderneming en diens toeleveranciers.

- In juli 2008 lanceerde het [Global Reporting Initiative](#) het [GRI Global Action Network for Transparency in the Supply Chain](#) (GANTSch). Het netwerk wil grotere en kleinere bedrijven helpen bij het in kaart brengen van hun toeleveringsketen en daar, met behulp van de [GRI Richtlijnen voor duurzaamheidsverslaggeving](#), transparantie over te verschaffen.

- **Kledingindustrie**

- De Clean Clothes Campaign is een coalitie van maatschappelijke organisaties in 11 Europese landen die zich inspinnen voor verbetering van de arbeidsomstandigheden in de mondiale kleding- en sportschoenenindustrie. De campagne heeft de [CCC Model Code](#) ontwikkeld, die bedrijven in deze sector kunnen gebruiken. Ook publiceerde de Clean Clothes Campaign een stappenplan voor bedrijven die de arbeidsomstandigheden in hun toeleveringsketen willen verbeteren: het opstellen van een gedragscode voor toeleveranciers, het implementeren van de code, het organiseren van een geloofwaardige participatie van belanghebbenden in het initiatief, en vrijheid van vereniging en respecteren van het recht op collectieve onderhandeling.
- De Nederlandse Fair Wear Foundation is een samenwerkingsverband van Nederlandse kledingbedrijven en maatschappelijke organisaties. De deelnemers zijn gebonden aan een [gedragscode](#) die gebaseerd is op de ILO Principes en de [Universele Verklaring van de Rechten van de Mens](#). De gedragscode stelt dat de deelnemers verantwoordelijk zijn voor de arbeidsomstandigheden in de fabrieken waarmee zij samenwerken. Iedere deelnemer controleert daarom regelmatig de arbeidsomstandigheden in de keten en voert, zonedig, verbeterplannen uit. De Fair Wear Foundation zorgt voor onafhankelijke controle op de implementatie van de gedragscode door deelnemende bedrijven.

- **Speelgoedindustrie**

De mondiale productie van speelgoed vindt voor een groot deel plaats in Oost-Azië, in bedrijven die door hun afnemers gedwongen worden om zo goedkoop mogelijk te produceren. Dat leidt tot slechte arbeidsomstandigheden, lage lonen, geen erkenning van vakbonden en andere schendingen van arbeidsrechten. Verschillende organisaties, waaronder het Amerikaanse [National Labor Committee](#), werken aan standaarden voor deze sector.^{ix}

- **Chemie**

In februari 2006 presenteerden organisaties van chemische bedrijven uit de hele wereld gezamenlijk het [Responsible Care Global Charter](#). In dit document formuleert de chemische sector doelstellingen op het gebied van gezondheid, veiligheid en milieu, en op het gebied van de communicatie met alle belanghebbenden over hun producten en processen.

- **Elektronica**

- Door de [Electronic Industry Citizenship Coalition](#) (EICC), een groep bedrijven uit de ICT-sector, is in oktober 2005 de [Electronic Industry Code of Conduct](#) opgesteld. Deze gedragscode stelt normen voor ICT-bedrijven op het gebied van milieu, arbeid, gezondheid en veiligheid, managementsystemen en bedrijfsethiek.
- Sinds augustus 2006 publiceert Greenpeace International elk kwartaal de [Green Electronics Guide](#). Deze gids vergelijkt leidende mobiele telefoon- en PC-producenten met betrekking tot de verwerking van giftige stoffen in hun producten en de verwerking van hun producten in de afvalfase. Veel bedrijven hebben naar aanleiding van deze publicaties hun beleid aangepast.

1.1.3 Inhoud van een goed bankbeleid

Voordat een bank investeert in bedrijven in de maakindustrie, moet de bank zich ervan vergewissen of het bedrijf zelf, en diens toeleveranciers, voldoen aan de relevante internationale richtlijnen en afspraken op sociaal en milieugebied. Dat betekent dat in het investeringsbeleid van de bank ten aanzien van de maakindustrie duidelijke normen moeten worden opgesteld op het gebied van:

- Fundamentele principes en rechten op het werk;
- Gezondheid en veiligheid op het werk (zie hiervoor paragraaf **Error! Reference source not found.**);
- Gebruik van giftige stoffen (zie hiervoor paragraaf **Error! Reference source not found.**);
- Emissies naar lucht, water en bodem;
- Transparantie van toeleveringsketens, gebondenheid aan gedragscodes en onafhankelijke verificatie;

Zoveel mogelijk dienen deze normen verder te worden ingevuld, zowel met algemene standaarden als met gedragscodes en normen die gelden voor specifieke sectoren.

1.1.4 Scoretabel

Op basis van de criteria die in de voorgaande paragraaf zijn beschreven is de volgende scoretabel voor het bankbeleid ten aanzien van de maakindustrie opgesteld:

1. De bank heeft geen beleid ten aanzien van de maakindustrie;
2. Het beleid ten aanzien van de maakindustrie is te algemeen of vaag verwoord, zonder dat duidelijke voorwaarden aan investeringen worden gesteld;
3. Het beleid ten aanzien van de maakindustrie stelt op minimaal twee van de elementen genoemd in paragraaf 1.1.3 voorwaarden aan alle bedrijven waarin wordt geïnvesteerd. Deze voorwaarden komen overeen met de internationale standaarden op dat gebied;
4. Het beleid ten aanzien van de maakindustrie stelt op minimaal vier van de elementen genoemd in paragraaf 1.1.3 voorwaarden aan alle bedrijven waarin wordt geïnvesteerd. Deze voorwaarden komen overeen met de internationale standaarden op dat gebied;
5. Het beleid ten aanzien van de maakindustrie is geheel in lijn met alle internationale standaarden en richtlijnen en omvat alle elementen genoemd in paragraaf 1.1.3.

ⁱ Dorenbos, R., O. Sheikh and P. Risseeuw, "Concurrentiepositie Nederlandse Maakindustrie", *SEO Economisch Onderzoek*, Mei 2008.

ⁱⁱ ILO, "Global Employment Trends", *ILO*, January 2008.

ⁱⁱⁱ Dorenbos, R., O. Sheikh and P. Risseeuw, "Concurrentiepositie Nederlandse Maakindustrie", *SEO Economisch Onderzoek*, Mei 2008.

^{iv} ILO, "Freedom of Association and Protection of the Right to Organise Convention, 1948 (No. 87)", ILO, 9 juli 1948; ILO, "Right to Organise and Collective Bargaining Convention, 1949 (No. 98)", ILO, 1 juli 1949

^v ILO, "Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)", ILO, 28 juni 1930; ILO, "Abolition of Forced Labour Convention, 1957 (No. 105)", ILO, 25 juni 1957.

^{vi} ILO, "Minimum Age Convention, 1973 (No. 138)", ILO, 26 juni 1973; ILO, "Worst Forms of Child Labour Convention, 1999 (No. 182)", ILO, 17 juni 1999

^{vii} ILO, "Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111)", ILO, 25 juni 1958; ILO, "Equal Remuneration Convention, 1951 (No. 100)", ILO, 29 juni 1951.

^{viii} Moore Odell, A., "Green Outsourcing: Companies Demanding More Environmentally Sound Suppliers", *Social Funds*, 30 augustus 2007.

^{ix} National Labor Committee and China Labor Watch, "Toys of Misery 2004", *National Labor Committee and China Labor Watch*, February 2004.